

УДК 340.16

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.151>

ОСОБЛИВОСТІ ПІЗНАННЯ ПРАВОВОЇ ІСТИНИ

Мельничук Ю.І.,

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри правових природоохоронних дисциплін
Навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства
та природокористування
ORCID: 0000-0003-1569-1986*

Мельничук Ю.І. Особливості пізнання правової істини.

У статті досліджуються філософські та логічні основи правової істини. У ній аналізуються як правові норми узгоджуються з реальністю та які можливі наслідки для правозастосування. Метою моєї розвідки є виявлення та аналіз особливостей пізнання правової істини в контексті юридичної практики, зокрема, розпізнання взаємозв'язку між логічними основами пізнання та особливостями правового дискурсу. Досліджується динамічний характер правової істини, що може залежить від різних факторів як суспільних змін так індивідуальної інтерпретації. Опрацювання різних наукових творів сучасників, роботи яких є різноаспектні в плані розкриття сутності досліджуваного предмету, лише підкреслили складність визначення істини в правовому контексті та різні підходи до її розуміння. Ключовими моментами статті постають пошуки відповідей щодо ролі логіки в юридичному міркуванні, труднощі досягнення об'єктивності, вплив мови та інтерпретації на правову істину. У процесі роботи над темою розглянуті різні філософські та логічні концепції, які використовуються для вивчення цього феномену, зокрема: роль логіки висловлювань, інтерпретації та контексту в процесі пізнання правової істини. З одного боку, істина в праві пов'язана з об'єктивною реальністю та відображає суспільні відносини. З іншого боку, вона формулюється в процесі пізнання та може зазнавати змін під впливом різних факторів. Встановлено те, що для забезпечення ефективного правозастосування необхідно врахувати такі аспекти, а саме: динамічність правової істини (постійні зміни законодавства та суспільних відносин); комплексність пізнання (для встановлення правової істини необхідно використовувати різноманітні методи та підходи, включаючи логічний аналіз, герменевтику та ін.); взаємозв'язок теорії та практики (знання теоретичних концепцій істини повинні знаходити своє відображення в практичній діяльності юристів) та роль людського фактору (суб'єктивні фактори, досвід та цінності юриста, можуть впливати на розуміння правової істини). Аналіз феномену правової істини дозволяє зробити висновок про те, що це поняття є складним і багатоаспектним та потребує комплексного дослідження.

Ключові слова: істина, мислення, висловлювання, правова норма, герменевтика, комунікація, знак, смисл, концепт.

Melnychuk Y.I. Peculiarities of knowledge of legal truth.

The article examines the philosophical and logical foundations of legal truth. It analyzes how legal norms are consistent with reality and what are the possible consequences for law enforcement. The purpose of my investigation is to identify and analyze the peculiarities of the knowledge of legal truth in the context of legal practice, in particular, to recognize the relationship between the logical bases of knowledge and the peculiarities of legal discourse. The dynamic character of legal truth is studied, which may depend on various factors, both social changes and individual interpretation. Elaboration of various scientific works of contemporaries, whose works are multifaceted in terms of revealing the essence of the researched subject, only emphasized the complexity of determining the truth in the legal context and different approaches to its understanding. The key points of the article are the search for answers regarding the role of logic in legal reasoning, the difficulty of achieving objectivity, the influence of language and interpretation on legal truth. In the process of working on the topic, various philosophical and logical concepts, which are used to study this phenomenon, are considered, in particular: the role of the logic of statements, interpretation and context in the process of learning the legal truth. On the one hand, truth in law is related to objective reality and reflects social relations. On the other hand, it is formulated in the process of cognition and can undergo changes under the influence of various factors. It was established that in order to ensure effective law enforcement, it is necessary to take into account the following aspects, namely: dynamism of legal truth (constant changes in legislation and social relations); complexity of knowledge (in order to establish the legal

truth, it is necessary to use various methods and approaches, including logical analysis, hermeneutics, etc.); the relationship between theory and practice (knowledge of theoretical concepts of truth should be reflected in the practical activities of lawyers) and the role of the human factor (subjective factors, experience and values of a lawyer can influence the understanding of legal truth). The analysis of the phenomenon of legal truth allows us to conclude that this concept is complex and multifaceted and requires comprehensive research.

Key words: truth, thinking, statement, legal norm, hermeneutics, communication, sign, meaning, concept.

Постановка проблеми. Проблема істини у праві є однією із фундаментальних у філософії права, вона стосується того, наскільки правові норми можуть відображати об'єктивну істину про суспільні відносини. Якщо право має бути справедливим, то істина, у цьому контексті, буде його мірилом. Створення нових норм права або зміна існуючих передбачає формулювання істини взаємодіючої існування суб'єктів права за допомогою висловлювань. У правозастосовній діяльності юристи стикаються із необхідністю приймати рішення на основі правових норм. Розуміння того, наскільки ці норми відповідають істині, впливає на якість цих рішень. Якщо правові норми не відображають істину при регулюванні суспільних відносин, вони можуть бути неефективними або навіть шкідливими. Правові норми створюються людьми, і на них можуть впливати різноманітні фактори (наприклад, політичні, соціальні, культурні), тобто вони можуть мати суб'єктивний характер. Категорія істини є темпорально залежною, тобто те, що вчора було істинним, може бути хибним (неістинним) сьогодні. Це складне питання, яке впродовж століть хвилювало та продовжує хвилювати філософів, юристів.

Мета статті: дослідження феномену правової істини, за допомогою логіки, філософії права, визначення критеріїв та особливостей пізнання в контексті юридичної практики; приділення уваги аналізу взаємозв'язку між теоретичними концепціями істини та їх практичним застосуванням у юридичній діяльності.

Стан опрацювання проблематики. У сучасних наукових творах проблема істини у праві досліджується з позицій онтології, гносеології, аксіології права. О. Левицька фокусує увагу на гносеологічному вимірі права. Вона обґрунтовує твердження про те, що теорія істини у праві – утворення природно-правдивого правового почуття, трансформується в онтологічно-правову думку, що спричиняє правомірні дії. О. Юркевич опрацьовує історичний аспект утворення логічного інструментарію у правознавстві. О. Тягло розглядає релевантні форми юридичних міркувань та аргументації. А. Лебідь здійснює акцент на концепції істини в аналітичній філософії. Ми ж пропонуємо пізнати правову істину розглядаючи її як динамічний феномен.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, де інформація генерується в неймовірних обсягах, здатність юриста ефективно збирати, аналізувати та оцінювати її є одним з найважливіших навичок. Від цього залежить якість прийнятих рішень, ефективність представництва клієнта та, зрештою, довіра до юридичної професії. Юридичні проблеми часто мають багатогранний характер і вимагають комплексного аналізу великої кількості фактів, нормативних актів та судової практики.

Постійні зміни законодавства формують виклик для представників юридичної професії щодо оновлення своїх знань з метою оцінки змін та їх вплив на конкретні справи. У процесі пізнавальної діяльності суб'єкт формулює певну систему міркувань, які містять знання про об'єкт пізнання та втілюються у висловлюваннях, зміст яких можна оцінити як істинний або хибний. Від специфіки пізнавальної системи, в межах якої розвивається знання, залежить розуміння істини.

Як зауважує у своєму дослідженні О. Левицька, природне право містить онтологічну основу істини та забезпечує її моделювання, що здійснюється за допомогою позитивного права, знання та реалізацію норм права, а, відтак, сприяє пізнанню істини. Як зазначає науковиця «позитивно-правова методологія пізнання істини не позбавлена можливих фальсифікацій, спотворень, помилок, похибок, вигадок, брехні, хиби, омани тощо), що за деяких обставин утворюють квазіправо» [5].

З метою виявлення особливостей істини у юридичній практичній діяльності варто розглянути різні міркування філософів, логіків щодо розуміння «істини». Одна з дефініцій цього поняття: істина – це відповідність знання об'єктивній реальності. Це динамічний процес, що розвивається разом із розвитком пізнання. Тобто маємо темпоральну характеристику істини. Якщо розглядати пізнання як певний обмежений історичними умовами процес, то істина не є абсолютною, а відносною [9].

Традиційно істина розглядається як відповідність між висловлюванням і дійсністю. Сучасні дослідження, зокрема в рамках теорії мовленнєвих актів, підтверджують твердження, що істина є більш складним поняттям, яке залежить від контексту в якому висловлювання використовується. Формальна логіка, хоча й забезпечує точний інструмент для аналізу міркувань, відриває істину від реального світу, розглядаючи її як формальну властивість висловлювань у штучно створених

системах. Однак, для людини істина набуває сенсу лише тоді, коли вона пов'язана з її життєвим досвідом та цілями.

У контексті юридичної практики варто звернути увагу на практичні дії як конкретний вид діяльності, в основі яких має бути логічний аналіз висловлювань із практичним змістом застосування (логіка дій, логіка оцінок, логіка вибору та прийняття рішень). Об'єктом логічного аналізу постають міркування, які орієнтовані на практичні дії та досягнення мети. Суб'єктом практичних дій постає юрист як носій практичного мислення, який на підставі нормативного знання вибудовує мовленнєву модель та алгоритмізує власну діяльність.

Висловлювання, які спрямовані на прийняття рішень та здійснення дій, відрізняються за своєю структурою та функціями від висловлювань, що спрямовані на отримання знань про світ. Оскільки зазначені два види суджень мають різні цілі, то щодо них потрібно застосовувати різні інструменти для аналізу та оцінки. Аналізуючи практичну діяльність юристів, з позицій логіки дій, виділяємо: передумову дій (ціль, контекст); норми (врахування норм чинного законодавства, які дозволяють, зобов'язують або забороняють); безпосередньо практична дія; та результат дії (усвідомлення наслідків дії або бездіяльності).

У деонтологічній логіці нормативним висловлюванням надається значення істинності, проте, на думку Г. фон Врігта «норми й оцінки вилучені зі сфери істини» [8]. Тобто, сформульовані норми права, які втілюються у нормативних висловлюваннях беззаперечно мають сприйматися як істини. У процесі практичної діяльності, як зазначає у своїх працях О. Бандура, здійснюється системний процес осягнення світу. Істина фіксує об'єктивний зміст людських знань, вивчає межі їх збігу з дійсністю. А відносність істини є її природною властивістю давати лише обмежене знання про об'єкт. [1, с. 193]. У філософсько-правовій науці, як вважає М. Шевців [10], істина – просторова величина, яка характеризується такими категоріями, як: незмінність, повнота, цілісність, абсолютність, незалежність від жодних часових проміжків. Тобто, істина за своєю сутністю є абсолютною й не залежить від часу, проте має мати чітку форму втілення.

Постають питання: якою ж є істина у праві? Що є її критерієм? З позиції філософів, критерієм істини не може бути ні свідомість суб'єктів, ні предмет пізнання. Якщо критерії істини стосуються дійсності та включені в процес пізнання як певна дія, то лише в цьому випадку вони повною мірою виконують функціональне навантаження [9, с. 248]. Істина як гносеологічна категорія нормативізує правовий процес, пізнання стає нормативним та правовим [3, с. 37].

Закріплені у нормативно-правових актах твердження відображають істину у праві, а результати пізнання юристом цієї істини повинні мати об'єктивний характер. Істина у праві, як вважає М. Шевців, містить знання про справжнє, включає оцінні знання, що виявляються у правотворчості та праворозумінні. Якщо істина у правозастосуванні полягає у логіці дій, відповідно до конкретної юридичної справи, то вона пов'язується із істиною факту. Особливості розуміння правової істини у такому контексті можуть бути зумовленими: предметом, який окреслено у правових нормах; засобами встановлення істини (факти, докази); процедурою пізнання в процесі здійснення якої відбувається встановлення істини, яка може бути регламентованою законодавством; способами й засобами оскарження та спростування правозастосувальних висновків, враховуючи їх правильність та достовірність. На досягнення істини у цьому процесі впливає особливості застосування правових норм, а саме – їх обґрунтованість [10, с. 129].

Досліджуючи особливості пізнання правової істини у юридичній практичній діяльності не можемо не розглянути модель розуміння істини Г. Фреге («трикутник Фреге») як взаємодії в межах комунікації. Триєдність, про яку писав німецький логік: смисл (відповідність змісту), знак (висловлювання), денотат (реальність) [2]. Модель Г. Фреге дозволяє здійснити аналіз комунікативної взаємодії та виявити особливості функціонування суб'єктів у ньому. Залежно від контексту ситуації при користуванні знаком суб'єкт може звернутись до концепту (суб'єктивну уявність про дійсність) або до денотату (реальність). Наприклад, маємо таку ситуацію: Андрій, перебуваючи в будинку свого товариша, таємно викрав мобільний телефон скориставшись відсутністю останнього, але впродовж наступного дня він був затриманий поліцією. Здійснюючи семантичний аналіз ситуації, відповідно до її контексту може виникати такий концепт: особа, яка привласнила річ (Андрій) не звернув увагу на те, що річ залишена власником і, оскільки, річ йому сподобалась, вирішив нею покористуватись. Проте, денотат описаної ситуації – привласнення речі, що не вийшла з володіння власника, а лише з певних причин залишена ним без нагляду (забута). Тому Андрій здійснив крадіжку чужого майна (відповідно до ч. 1 ст. 185 Крадіжка Кримінального кодексу України [4]). Отже, маємо висловлювання «Андрій скоїв крадіжку». Якщо вину особи було встановлено, то висловлювання буде істинним. Денотатом наведеного висловлювання – «крадіжка», а смислом – «крадіжку скоїв Андрій» («таємне викрадення чужого майна – крадіжка» [4]), значення якого можна оцінити як «істинне». У юриспруденції істина набуває нормативного значення, якщо має пояснювальну сутність.

Ще один аспект особливості пізнання правової істини – герменевтичний, тобто розуміння текстів у сфері юриспруденції, зіставлення знаку та смислу з метою напрацювання практичних дій. В основі герменевтичної логіки – тлумачення та інтерпретація. Працюючи над юридичною справою юрист здійснює тлумачення норм права, які є істинними, а конкретні факти інтерпретуються відповідно до їх контекстів з набуттям юридичного значення. Як зауважує О. Юркевич, тлумачення правової норми є семантичним різновидом інтерпретації в системі семіотичного аналізу. Типовість конкретної ситуації має значення для конкретизації обсягу норми [11, с. 256].

О. Левицька [5], у своєму дисертаційному дослідженні, обґрунтовувала, що теорія істини у праві стосується норм позитивного права завдяки відповідності правових знань реальній об'єктивності (між правопорушенням і відповідальністю, між вчинками людей та нормами права). Звертаючи увагу на гносеологію істини у правозастосовній діяльності, дослідниця зазначає, що її осягнення відбувається завдяки формам позитивного права, особливо це помітно у кримінальному судочинстві «де ноуменальні версії – це обов'язкові атрибути, які потребують засвідчення істинного існування предмета» [5].

Розглядаючи особливості пізнання правової істини в межах юридичної практичної діяльності стандартом упорядкованості юридичного змісту постають логічні форми. Раціоналізація правничих дій сприяє їх ефективності. Наприклад, судові рішення сприймається як застосування норм права відповідно до правил висновку. О. Юркевич зауважує, що застосування для правових задач з різним змістом однакової форми, логічних інваріантів як певних стандартів, уможливило уніфікацію критеріїв оцінки істинності, алгоритмів вирішення правових задач. Як стверджує дослідник, логічні форми використовуються для логіко-аналітичних та критико-логічних процедур. А ступінь розумності права залежить від взаємодії логічних та юридичних форм [11].

З позицій феноменології, іншим варіантом розуміння істини є аксіологічний, що передбачає логічний взаємозв'язок «смысл-смысл». Істина залишається незмінною та абсолютною, хоча може бути відкритою, забутою чи деформованою у текстах. З позицій представників феноменології аксіоматичні судження є істинними, а зіставлення смислу поняття із денотатом не є можливим. Наприклад, істинними будуть висловлювання «Всі громадяни є рівними перед законом», або «Одна з умов існування правової держави – рівність громадян перед законом». У наведених прикладах використовуються поняття «правова держава», «рівність», «громадяни» – системи смислів, які формуються в процесі пізнання феномену «права», «правової держави».

Розглядаючи особливості правової істини, не можемо не звернути увагу на умови істинності висловлювань. У цьому контексті вдаємось до аналізу позиції когерентизму щодо умов істинності висловлювання. А саме, висловлювання оцінюватимуться як істинні за умови, що учасники комунікативного акту затверджують його у своїй мовленнєвій діяльності та розуміють і розрізняють його. Істина, у такому випадку, є сумісною із принципами алетичного реалізму. Як зауважує у монографії А. Лебідь «у випадку когерентизму ми завше маємо справу із істинністю тої чи іншої множини висловлювань, не обов'язково істинними в абсолютному, актуальному сенсі..., а відносно, можливо істинними» [6, с. 115-116]. Тобто, неможливим є формулювання універсальної істини із якої шляхом дедукції можна вивести всі можливі істинні висловлювання. У своїй монографії дослідник розглядає ідею Ч. Пірса щодо мовної прагматики та вітгенштайнових «мовних ігор», коли розглядаються моделі комунікації, що визначає істинні значення в процесі людської діяльності [6, с. 120].

Висновки. Ключовими аспектами розуміння та оцінки правової інформації є:

по-перше, здатність до критичного мислення (тобто вміння здійснювати аналіз інформації (яка втілюється у висловлюваннях), виявляти протиріччя та робити правильні висновки, використовуючи логічні знання про умовиводи);

по-друге, застосування герменевтичного аналізу норм (вміння інтерпретувати правові норми та застосовувати до конкретної ситуації);

по-третє, наявність юридичного мислення (вміння правильно будувати міркування, використовуючи логічні знання);

по-четверте, розуміння істини (навички роботи з інформацією, здійснення верифікації, розуміння критеріїв оцінки висловлювань).

Проблема істина у праві залишається актуальною у нинішній час, оскільки юридична практика потребує високого рівня точності та обґрунтованості. Поняття правової істини є багатограним та може залежати від різних факторів, включаючи контекст, методологію пізнання й особливості правової системи. Для забезпечення ефективності правозастосування необхідно постійно розвивати інструменти логічного аналізу та критичного мислення, а також враховувати динамічний характер правової реальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ::

1. Бандура О.О. Єдність цінностей та істини у праві (філософський аналіз): дис... д-ра філос. наук: 12.00.12. Національна академія внутрішніх справ України. К., 2003. 360 с.
2. Кохан Я.О. Логічна можливість як семантична категорія. URL: <http://logic.net.ua/sites/default/files/Logical%20Possibility.pdf>.
3. Козловський А.А. Гносеологічні принципи права. *Проблеми філософії права*. 2005. Том III. № 1-2. С. 37.
4. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 10.01.2025 р.).
5. Левицька О.В. Істина у праві: гносеологічний вимір. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2019. URL: <https://lpnu.ua/sites/default/files/2020/dissertation/1698/avtoroeferatlevyuskojioksanivolodymyrivny.pdf>.
6. Лебідь А.Є. Концепт «істина» в аналітичній філософії: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2017. 381 с.
7. Тягло О.В. Логіка юридичних міркувань. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 2 (2022). URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/261919/258305>.
8. Павлюк А. Правова реальність як нормативно-ціннісна та/або метанормативна система. URL: <https://eppd13.cz/wp-content/uploads/2016/2016-3-2/16.pdf>.
9. Філософія: навч. посіб. / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; за ред. І.Ф. Надольного. 4-те вид., стер. К.: Вікар, 2004. 516 с.
10. Шевців М.. Інтуїція у праві: культурологічний вимір: *монографія*. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 190 с.
11. Юркевич О.М. Логічний інструментарій у правознавстві та правозастосуванні. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій: *монографія* / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.Б. Жданенко та ін.; за ред. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2020. 344с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/18780/3/Urkevich_m_3.pdf.